

David Harvey

Geopolitika Kapitalizma / The Geopolitics of Capitalism¹

(Preveli sa engleskog jezika: Adnan Hatibović i Omar Mahmutović)

Želim da pređem na temu geografije i geopolitike kapitala zato što, dolazeći iz pozadine geografske nauke, osjećam da uvijek trebam ubaciti nešto geografije u analizu nekako i negdje. U namjeri da pristupim ovo-me sa marksističkog stajališta, važno je prepoznati da je Marx započeo *Kapital* sa argumentom da je kapitalistički oblik proizvodnje oblik proizvodnje u kojem je bogatstvo mjereno, ili se “pojavljuje” u obliku robe. *Kapital* kao knjiga počinje sa teorijem robe. Uspon robne ekonomije i robnih političkih kultura je dugo bio u nastanku. Evo kako Shakespeare (jedan od Marxovih dražih autora) predstavlja tranziciju u *Kralju Ivanu* (drugi čin, prva scena):

Ludi svijet! Ludi kralj! Luda nagodba!...
 taj ljepolik gospodin, laskavi dobitak,
 dobitak, protuteža cijelog ovog svijeta,
 svijeta što sam je sebi dobra ravnoteža,
 stvoren da juri ravno na temelju ravnom,
 dok ova korist, ova težnja ka stranputici,
 ovaj gospodar kretnje, ovaj ga dobitak
 ne natjera u bijeg od svake pravednosti,
 od svakog smjera, svrhe, nakane i tijeka;
 ta ista protuteža, isti taj dobitak,
 ta bludnica, taj svodnik, ta riječ što sve mijenja...
 A zašto se ja s tim izrugujem dobitkom?
 Zato što meni on udvarao se još nije;
 al nešto snage imam ja da stisnem ruku
 kad lijepi anđeli bi dlan mi pozdravili,

¹ Prevedeno iz: Harvey, D. (2020): *The Anti-capitalist Chronicles*. London: Pluto Press. *The Geopolitics of Capitalism*, dakle, tekst koji je preveden je 8. poglavlje navedene knjige.

nego se moja ruka, još neokušana,
 kao siromah prosjak, ruga bogatašu.
 Pa dobro, dokle budem prosjak, rugat ću se
 i zboriti da jedini je grijeh bogatstvo.
 A kad se zbogatim, vrlina mi se sprema
 govorit od bijede veće mane nema.
 Kad kraljevi već vjeru zbog dobitka lome
 koristi, klanjam ti se ko vladaru svome!²

Shakespeare je napisao ovo u povijesnom trenutku kada je trgovački oblik kapitala počeo da se nameće u Britaniji i Zapadnoj Evropi. Monetizacija svega počela je biti značajna. Prije toga, ljudi su organizirali svoje mišljenje i svoje postupke najviše putem odanosti rodbini i obitelji sa mnogo razmjene robe koja je bila u naturi. Razlika između odanosti obitelji i poslušnosti monetarnim podsticajima često se pojavljuju u Shakespearovim predstavama.

Razlika je zabilježena čak i danas. Uzmimo u obzir TV-seriju *Igra prijestolja*: u ovoj modernoj, popularnoj mini seriji tema odanosti obitelji nasuprot težnji ka novčanoj moći je istaknuto zastupljena, ali uključene su različite prostornosti.³ Odanost obitelji je povezana sa teritorijom, ali novac lagano prelazi granice. U jednu ruku, to su Lannisteri protiv Starkovih protiv Tyrella, i tako dalje; odanost ljudi je prema “kući”, prema osobi ili prema obitelji. Ova lojalnost je različita od stremljenja za zlatom

² Unutar teksta, naziv knjige na koju se autor referira *The History of King John* preveden je kao *Kralj Ivan*, što je standardizirani prijevod u našem govornom području. Prijevod dijela teksta Shakespearovog djela *Kralj Ivan* preuzet je iz Shakespeare. W. (1978): *Kralj Ivan*. Zagreb, Nakladni zavod MH. Preveo: Mate Maras.

³ Riječ “spatiality” koja je prevedena kao “prostornosti” ne znači samo prostornu okupaciju. Ona podrazumijeva učinke koje prostor vrši na postupke, interakcije, entitete i teorije. S obzirom na znanstveni kontekst iz kojeg autor dolazi, značenje pojma je preuzeto iz knjige *A Dictionary of Geography* u kojoj se navodi značenje navedenog pojma kao sljedeće: “Učinci prostora na akcije, interakcije, entitete i teorije. Prostornost je društveni konstrukt, ne apsolutni, ali produkt političkoekonomskog sistema; to je produkt različitih formi političke moći. Dvije glavne dimenzije prostornosti su doseg (obim) i intenzitet. Pojam je također korišten kao sinonim za distribuciju ili prostornu ekspresiju” (Mayhew, 2023).

koje u *Igru prijestolja* ulazi kroz učestvovanje Željezne banke. Obitelj se nalazi u određenom mjestu, prostoru i vremenu pa je prema tome često definirana teritorijalno. Starkovi su na sjeveru, a Lannisteri na jugu, i tako dalje. Njihove lojalnosti su ugrađene u teritorijalnu strukturu. Ratovi obitelji i frakcija su vođeni preko tih teritorijalnih struktura.

U evropskoj situaciji iz Shakespearovih dana, ti ratovi su bili nekoherentni i epizodični te su uključivali sve vrste različitih savezništava. To može biti zbunjuće jer je teško reći ko koga podupire i zašto frakcije mijenjaju strane. Širom Evrope, ovom haosu je nametnut neki red Vestfalskim mirom 1648. Ovo je okončalo dug period religijskih i etničkih ratova, ratova između klanova, ratova između svih. U osnovi sporazum se napravio na ideji da bi trebalo biti nešto što se zove država, nacionalna država, unutar koje će biti suverenitet. Opća ideja je bila da svaka država treba poštovati suverenitet, integritet i granice svake druge države. Ovo se nije poštovalo u nadolazećoj povijesti, ali je ovo bio vrlo važan sporazum. Razjasnio je i stabilizirao teritorijalne strukture moći širom Evrope. Bio je popraćen usponom logike političke i ekonomske moći obuzdane i ograničene unutar ove fiksirane teritorijalne strukture. Od 1648. godine postoje kontinuirani pokušaji da se unutar svake teritorije stvori, pod rubrikom nacionalne države, neka vrsta konfiguracije moći koja bi se interno održavala dok bi bila u stanju da se projektira na svijet oko sebe. Logika moći je isprva bila izgrađena oko vojne prisutnosti. Također se zasnivala na superiornoj edukaciji i superiornoj kulturi, posebno od elite. Iza toga su stajali napori da se stvori idealna država. Državne institucije izrasle su zajedno sa određenim hijerarhijskim strukturama provodeći zapovijedi i kontrolu nad stanovništvom unutar te države. Ove institucionalne strukture postale su neke od osobina oblikovanja i uvjetovanja uspona moći kapitalističke klase.

Marx se nije mnogo bavio u svojim spisima ovim teritorijalnim strukturama suvereniteta i moći, iako je često nagovještavao da je namjeravao u nekom trenutku to učiniti. Kao ishod, bilo je čvrsto utemeljena, i mora se reći, nerazriješena rasprava unutar marksističke tradicije

o tome kako teoretizirati kapitalističku državu. Marx je, doduše, usmjerio svoju pažnju na drugi izvor moći: na onaj koji leži u kontroli sredstava za proizvodnju i na kapacitetu da se uključi u profitabilnu robnu proizvodnju. U konačnici, to se preobrazilo u moć nad i unutar cirkulacije i akumulacije kapitala. Prvobitna mjera i mjesto ove moći bili su u upravljanju novcem, koji je povijesno podrazumijevao zlato. Kroz ova sočiva se uzdigao novi način razumijevanja onoga što se dešava u svijetu. Istraživači često savjetuju, kad se suoče s nekom vrstom političkog problema ili zagonetke, da se “prati novac”. Kada pratite novac, saznat ćete ko zapravo radi šta iza kulisa gdje moć leži. Ovo je kapitalistički oblik moći.

Postoje, dakle, dvije logike moći. Jedna, teritorijalna logika, koja je vezana za državu i njezine institucije i druga, kapitalistička logika, koja proizilazi iz cirkulacije i beskrajne akumulacije kapitala najviše kroz djelovanja privatnih interesa. U potonjem slučaju možete težiti ogromnoj moći tako što ćete postati jedan od osam milijardera za koje je rečeno da kontroliraju 80 posto svjetskih resursa. Ova moć može biti upotrijebljena da se gospodari i kontrolira drugima, posebno radnicima i radničkom klasom. Ali, ova moć se posjeduje u kontekstu gdje također operira teritorijalni oblik moći. Često je prisutan problem o tome kako se kapitalistički milijarderi dovode u vezu sa teritorijalnom državnom moći i obratno. Moćniji kapitalisti i njihove frakcije često pokušavaju da pretvore državu u zastupnika svojih vlastitih interesa. Ali državna moć je složenija od toga zato što država mora odgovoriti zahtjevima i potrebama raznolike populacije građana, a milijarderi možda nisu popularni unutar te populacije. Veliko pitanje je ko ima legitimitet unutar države. Također postoji stalno natjecanje oko toga kako se monetarna moć upotrebljava unutar državnog aparata. Izrasta pitanje kako najbolje razumjeti relaciju između ovih dviju logika moći. Za početak, dvije logike nisu međusobno odvojene. Konstantno su u interakciji jedna s drugom. Na primjer, imućna klasa će osnovati međunarodne institucije da bi regulirala šta se dešava u monetarnom polju, ali će regulirati na

taj način da potvrdi ili promijeni teritorijalnu logiku moći i da povlasti teritorijalne elite povezane sa klasom kosmopolitskih kapitalista.

MMF, naprimjer, igra važnu ulogu u reguliranju kako monetarne razmjene trebaju izgledati širom svijeta. Postoje druge institucije, poput Banke za međunarodna poravnanja u Baselu, koja vrši slične funkcije. Tu je također Svjetska banka. Postoji mnogo takvih institucija sa velikom dozom moći nad putevima akumulacije kapitala. Postoje također mnoge privatne institucije koje su globalne po doseg. Jedna od najmoćnijih među njima u našem društvu, primjerice jeste McKinsey. Međunarodne konsultantske, računovodstvene i odvjetničke firme imaju ogroman uticaj na pravna i finansijska pitanja, a također, izvor su mnogih analiza javnih politika. Ko god dođe do teritorijalne moći, u slučaju da ima problem, većinski zove McKinsey ili neku drugu veliku konsultantsku firmu.

Sve te firme uobičajeno pružaju neoliberalne recepte za djelovanje i čini se da su sve one na istoj strani kad je u pitanju provedba politike. Često sam maštao sa nekim kolegama o stvaranju ljevičarske verzije McKinsey, tako da kad neko dođe na vlast ko zaista ima lijevo orijentirane politike, imali bi konsultansku organizaciju koja bi pružala socijalistički odgovor na probleme politika kao što su manjak pristupačnih stambenih nekretnina ili kako riješiti degradaciju okoliša.

Veza između teritorijalnih struktura moći i kapitalističkih logika moći nešto je što zahtijeva posebnu pažnju. Kad pogledate kapitalističku logiku moći, Marx je tvrdio da je kapital vrijednost u pokretu. Sve oko ove logike moći vezano je za kretanje i sve je ovisno o tom kretanju. Postoji protok novca, protok roba, protok proizvodnje, protok faktora proizvodnje poput rada, resursa i slično. Monetarni oblici moći nisu stacionirani niti statični, već su konstantno u pokretu. Jedna od stvari koja je vrlo teška za državu da obuzda je neprekidno kretanje. Kretanje kapitala neprekidno izaziva više statične i prostorno ograničene oblike državne moći.

Kad je Mitterand postao predsjednikom Francuske 1981. godine, odlučio je da koristi državne moći da provede socijalističke programe. Nacionalizirao je banke i nastojao preusmjeriti ekonomiju u osvajanje unutrašnjeg tržišta. Da bi ovo uradio, bila mu je potrebna kontrola nad kretanjem i potencijalnim bijegom kapitala. Odgovor kapitala na Mitterandov program je bio da što prije napusti zemlju. Nije htio da djeluje u svijetu koji je kontroliran socijalizmom. Odgovor države je bio da nametne kontrole kapitala. Ovo je značilo kontrolu i restrikciju korištenja kreditnih kartica u inostranstvu. 1980-ih, kreditne kartice nisu bile popularne kao što su danas. Ali u Francuskoj, *Carte Bleue*, kako se zvala, koja je u suštini Visa kreditna kartica, bila je vrlo popularna. Stanovništvo ju je koristilo kad je išlo na odmore. Mitterand je morao kontrolirati korištenje *Carte Bleue*. Stanovništvo Francuske je bilo apsolutno bijesno zbog toga. Kroz nekoliko mjeseci, Mitterand je shvatio da ne može kontrolirati bijeg kapitala iz države. Njegova popularnost je pala skoro na nulu. Morao je obrnuti pravac. Poništio je nacionalizaciju banaka i poslije toga postao dobar neoliberalni predsjednik (poput Thatcher preko Kanala La Manche). Moć protoka kapitala disciplinirala je kapacitete državnog aparata. Dotada, moć kapitala postala je svemoćna sila koja regulira šta se dešava u globalnoj ekonomiji. Jasno je da je imala kapacitet da disciplinira teritorijalnu moć širom svijeta. Tokom neoliberalnog perioda, država je sve više bila mobilizirana kao zastupnik monetarne i kapitalističke klasne moći. Vlasnici obveznica kontroliraju moć države radi svog interesa.

Postoji lijep i ilustrativan primjer kad je Bill Clinton izabran za predsjednika 1992. godine. Možda je ovo apokrifna priča. Bio je tek izabran i počeo je praviti nacrt svog ekonomskog programa. Clintonovi ekonomski savjetnici, posebno Robert Rubin, koji je dolazio iz glavne investicione banke Goldman Sachs, pogledao ga je i rekao da ne može provesti taj ekonomski program. Clinton je na to odgovorio pitanjem: “Zašto ne?” a Rubin je rekao nešto poput: “Wall Street ti to neće dopustiti.” “Da li si htio reći”, Clinton je navodno upitao, “da čitav moj ekonomski program

i svi moji izgledi za reizbor ovise od šake jebenih trgovaca obveznicama sa Wall Streeta?“, na što je Rubin navodno rekao “Da.” Clinton se pojavio sa obećanjem općeg zdravstvenog osiguranja i svim vrstama lijepih stvari i šta nam je dao? Dao nam je NAFTA-u. Dao nam je reformu sistema socijalne zaštite, koji je postao restriktivniji. Dao nam je reformu kazneno-pravnog sistema koja je ubrzala masovno zatvaranje. Dao nam je Svjetsku trgovinsku organizaciju i na kraju svog mandata, povukao je Glass-Steagall legislativu, posljednji bedem regulativne kontrole nad investicionim bankarstvom. Drugim riječima, proveo je čitav program koji je Goldman Sachs dugo želio. Bilo je vrlo malo momenata u povijesti SAD-a nakon Clintona da Sekretar Ministarstva finansija SAD-a nije došao iz Goldman Sachsa. Ovo je važan indikator načina na koji vlasnici obveznica diktiraju šta se može činiti u sferi državne moći.

Ako ovo kažete u Sjedinjenim Državama, odmah ste optuženi za zavjereničko razmišljanje. Niko vam ne vjeruje. Ali ako odete u Grčku i pitate ljude ko kontrolira stvari, država ili vlasnici obveznica, dobit ćete sasvim drugačiji odgovor. Ako upitate: “Ko vam je nametnuo ove mjere štednje nakon 2011. godine? Ko je zapravo ovdje u kontroli?” odgovor je, naravno, vlasnici obveznica i socijalistička vlada, Syriza, koja je u ključnom trenutku popustila finansijskim interesima, provodeći mjere koje su tražili vlasnici obveznica. I slične poteškoće postoje širom Europe. Trenutno u Italiji (2019) postoji poteškoća zato što vlasnici obveznica u suštini govore jednu stvar, ne direktno, nego preko evropskih institucija, dok italijanske državne moći (takve kakve su) govore nešto sasvim drugačije.

Grčka zaduženost je inicijalno bila prema evropskim bankama, konkretno prema njemačkim i francuskim, koje su posuđivale bez ograničenja poslije ili oko 2000. godine. Da je Grčka proglasila bankrot 2011. godine, to bi značilo da su njemačke i francuske banke dobro nadrljale. U tom slučaju, da bi se nadoknadili gubici od grčkog bankrota, vlade Njemačke i Francuske morale bi ih spašavati. Grčka je ozbiljno pritisnuta od strane evropskih sila da ne bankrotira. Grcima je bilo obećano iznova i iznova da će dobiti pomoć Evropske unije. Ali to se nije desilo. Dug prema bankama

je prebačen od privatnih banaka prema takozvanoj “trojci” – Evropska centralna banka, Evropski fond za stabilizaciju i Međunarodni monetarni fond. Umjesto da privatne banke bankrotiraju, međunarodne institucije su preuzele dug i insistirale na naplati. Trojka je nametnula mjere štednje: grčka je morala privatizirati državnu imovinu, prodati sva javna dobra, imovinu i zemlju (čak je bilo predloženo da se Parthenon privatizira!). Država je morala ukinuti penzije i sve vrste društvenih troškova, zatvoriti bolnice, škole i druge javne ustanove te su ljudi morali naučiti da žive skoro bez ikakve društvene podrške ili društvenih usluga. Grčka je stavljena u ovu situaciju. Ako pitate Grke lično: “Ko ima kontrolu ovdje, vaša vlada ili vlasnici obveznica?”, dobit ćete vrlo jasan odgovor. Ispostavlja se da je ovo prilično slična situacija svuda u svijetu trenutno.

Globalna situacija je takva da je akumulacija kapitala ovisna o načinu na koji teritorijalne vlade odgovaraju na izgled akumulacije kapitala. Dakle, šta vidimo? Najskoriji primjer koji imamo u Sjedinjenim Državama je Foxconn, koji kaže da će doći u Wisconsin i otvoriti fabriku neke vrste ako dobije dovoljno atraktivan paket subvencija. Amazon slično tome govori New Yorku: mi mislimo pokrenuti posao u Vašem gradu tako da morate da nam pružite svu potrebnu pomoć i sva potrebna sredstva. Iznova i iznova, velike korporacije govore: “Imamo sva ta različita mjesta na koja možemo otići – ko od vas će nam dati najbolju ponudu?” Amazon je čak najavio da će otvoriti nove kampuse i pozvao je ponuđače, podstičući međugradsko i međudržavno natjecanje. Data im je dobra ponuda u New Yorku, ali građani su se pobunili i Amazon je rekao da će otići negdje drugo. Na kraju, nešto od toga je ipak došlo u New York, ali u drugom susjedstvu. Foxconn je pregovarao sa Wisconsinom i vlada je odlučila da će dati Foxconnu četiri milijarde američkih dolara u subvencijama kako bi došli i otvorili fabriku. Foxconn je interesantan zato što većina Foxconnovog poslovanja je u Kini, praveći Apple uređaje, ali Foxconn je tajvanska firma. To je tajvanska firma sa velikim operacijama u Kini koja se sada otvara u Wisconsinu, uz uslov da im se pruži dovoljno subvencija (većinom u formi oproštenih budućih poreza).

Izračun je takav da država nudi 200 000 američkih dolara za svako stvoreno radno mjesto. Pristavši na ovo, Foxconn se okrenuo kazavši: "Oh, usput da kažemo, mi zapravo nećemo ovdje ništa proizvoditi. Jednostavno ćemo otvoriti kampus za istraživanje." Vlada Wisconsina ne može ništa učiniti povodom toga. Odnosi moći između teritorijalnog entiteta i korporacije naginjala je u koristom potonjem u skorijim vremenima.

Ali ovo ne čini teritoriju nevažnom. Mnogi istraživači došli su do tog zaključka 1980-ih godina, čak su govorili da je država sad nevažna. Sva moć leži negdje drugdje. Kako se moć kretala prema velikim korporacijama i olakšanoj geografskoj mobilnosti, male geografske razlike postale su važnije nego što su bile ranije u namjeri da se maksimizira profit. Velike korporacije traže prednosti bivanja na jednom mjesto, a ne na drugom. Čak i mala porezna olakšica između dva mjesta može postati odlučujuća. To znači da su lokalne vlasti ili čak cijele nacije (Irska je vrlo dobra u ovome) organizirale svoje porezne aranžmane da bi ponudili maksimalne prednosti privatnim korporacijama. Ovo proizvodi oštro međugradsko i međuregionalno i internacionalno natjecanje između država u pokušaju da privuku strane investicije. To je trenutno jedna od velikih namjera državne moći. Rezultat: državna moć postaje podređena privatnom kapitalu. Ako nisu vlasnici obveznica, onda su velike monopolističke korporacije te koje su u kontroli.

Ovo nije bio slučaj 1950-ih i 1960-ih u razvijenim kapitalističkim zemljama jer je država, u tom trenutku, bila mnogo više socijaldemokratska i mnogo moćnija u odnosu na kapital. Dio državne misije je bio da garantira blagostanje većini svoje populacije. Nije uvijek funkcioniralo, i da, uistinu, bilo je mnogo problema (npr. paternalizam). Također, u 1960-im i 1970-im bile su snažne kontrole kapitala tako da niste mogli prebacivati novac širom svijeta tako lako kao što možete sada. Sjećam se prvi put kad sam iz Engleske otišao na kontinentalni dio Europe. Morao sam aplicirati u banci da bih dobio putnički ček. Bilo mi je dozvoljeno samo četrdeset funti putničkih čekova i oni su opečatili taj iznos na

poledinu mog pasoša. Nisam mogao dobiti dodatnih 40 funti do iduće godine. Ove stvari bi danas bile nezamislive, ali kad sam bio dijete, situacija je bila takva. Svi u Britaniji su živjeli pod režimom kontrole kapitala. Te kontrole su bile dosljedne sa Sporazumom iz Bretton-Woodsa iz 1944. godine o tome kako će međunarodni monetarni sistem da funkcionira. Bretonvudski sistem kontrole internacionalnog kapitala raspao se na kraju 1960-ih i napušten je 1970-ih. Nakon toga smo počeli dobijati mnogo fluidnije kretanje novčanog kapitala unutar svjetske ekonomije.

Ovo nas dovodi do pitanja geografskog kretanja kapitala. Kapital u smjeru svog kretanja uzima tri osnovna oblika. Prvi je novac. Drugi je roba. Treći je proizvodna aktivnost. Koji od ovih vrsta kapitala je najlakše prenosiv? Ispostavlja se da je to novčani oblik. Mislim da je novac leptirski oblik kapitala. Leprša širom svijeta i gdje god i kad god vidi privlačan cvijet, sletit će na njega. Onda ponovo ustaje i odleti negdje drugo. Roba je gusjeničarski oblik kapitala. Puže uokolo vrlo sporo i često je nezgrapna i teška za prenijeti (naprimjer, čelične šipke nasuprot dijamantima). Treći oblik kapitala, proizvodnja, najmanje je mobilna. Koji od ovih oblika dominira u određenom povijesnom periodu je, mislim, vrlo važno i dio odgovora je dat u tome koliko mobilan kapital treba biti.

Giovanni Arrighi je imao zanimljivo stajalište koje je i dalje relevantno. On je rekao da kapital dostiže tačku u kojoj ima stvarne poteškoće ekspanzije u svom proizvodnom obliku i njegov robni oblik postaje veoma trom. Kad se to desi, izvjesnije je da će se desiti pritisak da se kreira fluidniji finansijski sistem. On bilježi periodične promjene ove vrste kroz povijest. Venecija i Đenova su obje došle do tačke gdje su postale finansijeri dodatno uz to što su bili trgovci robom i proizvođači. Kao finansijeri, postali su mnogo više geografski pokretljivi i fleksibilni u svom korištenju novca. Ova finansijalizacija je igrala bitnu ulogu u kretanju moći i kapitala iz italijanskih gradova država ka sjeveru u Nizozemsku. Ovo je konstituiralo drugu hegemoniju unutar svjetskog trgovinskog sistema. Trgovački i finansijski kapital fokusirali su se na

Nizozemsku i moć Nizozemske sa Amsterdamom, Antwerpom i moćnim trgovačkim gradovima, poput Utrechta i Brugesa koji su bili moćni centri akumulacije kapitala.

Ali, ovaj je sistem dosegao svoja ograničenja kada je trebao proizvesti drugu fazu finansijalizacije, što je proizvelo drugu hegemonijsku smjenu koncentracije i centralizacije kapitala u Britaniji u kasnom sedamnaestom i osamnaestom stoljeću. To je bio kapital koji je proizveo industrijsku revoluciju da bi utemeljio drugu vrstu hegemonije unutar svjetskog sistema sa industrijalizacijom kući i kolonijama i imperijalnim okupacijama u inozemstvu. Ovo je u konačnici praćeno finansijaliziranim kretanjem od Britanije ka Sjedinjenim Državama koje postaju hegemonijski centar kapitalističkog sistema bez premca poslije 1945. godine. Arrighi je tvrdio da su postojali znakovi da su Sjedinjene Države 1980-ih počele dosezati svoja ograničenja u smislu svojih proizvodnih kapaciteta. Tokom ovog vremena vidimo jako kretanje prema finansijalizaciji. Veliko pitanje sada je gdje će finansije zapravo otići? Idu tamo gdje god su proizvodni kapaciteti najviše otvoreni za svježju eksploataciju. I čini se, naravno, da je to sada Kina. Znači li ovo ili ne da je Kina osuđena da bude novi svjetski hegemon, ostaje otvoreno pitanje. Svakopomjeranje hegemonije povlači dramatične promjene na razini od italijanskih država gradova, preko Nizozemske, do Britanije i konačno do Sjedinjenih Država. Bila bi potrebna promjena ove razine da svrgne Sjedinjene Države, a to je skoro nezamislivo u svojim implikacijama. Arrighi je mislio da to sada zahtijeva uspon Azije kao hegemonskog regijskog konglomerata. U smislu stanovništva, Kina plus Indija plus Indonezija bi ispunjavale zahtjeve, ali teško je vidjeti kako bi išta od toga zajedno funkcioniralo, i ako bi funkcioniralo, koje bi implikacije bile po proizvodnju, potrošnju, društveno blagostanje i okolišne uslove.

Ovo je jedna od tih situacija u kojoj je finansijalizirani kapitalizam veoma fluidan u smislu na koji će cvijet sletjeti i gdje će se pojaviti optimalni uslovi za finansijsko ulaganje i kapitalistički razvoj. Trenutno

smo u ovoj situaciji. Ponovo je novčani oblik kapitala taj koji u najvećoj mjeri reteritorijalizira kapitalističke strukture te ekonomske i političke moći našeg vremena.

U prvom dijelu ovog poglavlja fokusirao sam se na geografske pokretljivosti različitih oblika kapitala i na to kako se teritorijalna logika moći organizirana putem državnih aparata i vlada suštinski razlikovala od molekularnog geografskog toka korporativnog kapitala uključenog u robnu proizvodnju i finansijske operacije. Sada želim napasti cijelo ovo pitanje iz drugačijeg ugla, koristeći teorijski konstrukt kojem sam sklon, a koji je ideja (ili teorija) koju zovem “prostorno rješenje”.⁴

Kapital se razvija i kako se razvija, tako se i širi. Geografija kapitala je, prema tome, o njegovoj beskrajnoj ekspanziji u prostoru i kroz prostor. Unutar određene teritorije, mogućnosti za ekspanziju su u konačnici ograničene resursima, populacijom, dostupnom infrastrukturom i slično. U nekom trenutku unutar te teritorije kapitalistička ekspanzija doseže limit. Viškovi kapitala nagomilaju se na određenom dijelu svijeta, često popraćen viškovima rada. Ti viškovi kapitala trebaju izlaz za profitabilno korištenje. Gdje mogu otići? Jedan odgovor je da se razviju kolonije. Drugi odgovor je da se kapital izveze (u nekim slučajevima također i rad) na neko drugo mjesto na svijetu gdje kapitalistički sistem proizvodnje tek treba da se razvije. To je ono što ja zovem “prostorno rješenje” kao odgovor na prekomjernu akumulaciju kapitala koja je neizbježni proizvod stremljenja za profitom.

⁴ Ovu sintagmu koja na izvornom jeziku glasi “spatial fix”, vrlo često korištenu od autora u nizu njegovih radova, preveli smo kao “prostorno rješenje”, s obzirom na postojeći prevod knjige *Novi imperijalizam* – preveo Đorđe Tomić (Harvi, 2017). Radi standardizacije termina i radi stava da takav termin obuhvaća suštinu, odlučili smo se na njegovu upotrebu. Značenje sintagme može, međutim, implicirati i drugačija značenja i prevode, sukladno sa samim teorijskim smislom iste. Naime, “spatial fix” upućuje, kako je i sam Harvey naglasio (Harvey, 2003, 115), na rješenje problema prekomjerne akumulacije kapitala i uključuje mobilnost istog kroz prostor (ali i kroz vrijeme, zbog čega autor koristi i sintagmu “the spatio-temporal fix”) – zbog čega prevod može izgledati kao “prostorni popravak” također; istovremeno, to podrazumijeva i fiksaciju kapitala u konkretnom prostoru pa ova sintagma može upućivati, prevedena, i na “prostornu fiksaciju”.

Marx ima zanimljiv opis kako ovo prostorno rješenje funkcionira. Teritorija sa viškom kapitala posuđuje novac nekom drugom mjestu na svijetu, koje ga koristi da kupi robe iz države sa viškom kapitala. Zemlja koja je primila višak kapitala može upotrijebiti kupljene robe ili da zadovolji želje i potrebe svog stanovništva (kroz konzumerizam) ili da izgradi infrastrukture ili operacije za provedbu daljeg razvoja kapitalizma u zemlji koja je primila višak kapitala.

Britanija je, naprimjer, imala ozbiljan problem viška kapitala poslije ili oko 1850. godine. Interno tržište bilo je zasićeno i bilo je malo profitabilnih prilika da se iskoristi kapital unutar Britanije. Dakle, Britanija je počela izvoziti kapital. Ali postojali su drugačiji načini kako ovo činiti. Jedna tipična igra koja bi se odigrala bila bi ovakva. Posudila bi novac Argentini radi izgradnje željeznica. Ali sva željeznička oprema došla bi iz Britanije. Tako, britanski kreditni kapital posuđen Argentini bi počistio višak produktivnih kapaciteta za željezo i željezničku opremu u Britaniji. Problem viška proizvodnih kapaciteta je riješen, ali u isto vrijeme Argentina gradi željeznice širom Pampi čija je svrha da se žito dovede do luka što je jeftinije moguće i to jeftino žito prodato je Britaniji. Jeftino žito u Britaniji smanjuje cijenu kruha što znači da industrijalisti mogu smanjiti plate i povećati profit, jer troškovi reprodukcije radne snage postaju niži. Na ovaj način, višak kapitala na jednom djelu svijeta koristi se radi razvitka i ekspanzije kapitalističkog sistema drugdje, dok u isto vrijeme to diže profite u zemlji svog porijekla smanjujući troškove osnovnih potrošačkih dobara.

U devetnaestom stoljeću bilo je veoma malo udaljenih središta viška kapitala. Većinom su se nalazili u Britaniji i nekim dijelovima Zapadne Evrope. Mnogo viška kapitala teklo je u Sjedinjene Države. Postoje dvije stvari koje se mogu desiti sa ovim viškom kapitala. Može biti kontrolirano državnom moći ili biti otvoreno i poput tečnosti protjecati kroz tržišni sistem. Ovdje je britanska veza sa ostatkom svijeta u devetnaestom stoljeću poučna. Britanija je trebala da proširi svoje tržište. Putem apsorpcije Indije u Britansko Carstvo, Britanci su uništili seosku indijsku tekstilnu

tkalačku industriju i zamijenili proizvode indijske industrije uvozom iz tekstilnih fabrika Britanije. Indija je organizirana kao zatočeno tržište za britansku industriju. Ali, Indija je morala nekako platiti za uvezene tkanine. Kako je to učinila? Nešto je moralo biti izvezeno iz Indije da bi bila u mogućnosti platiti britanske tkanine. Indija je imala neke izvoze. Čaj, juta i stvari slične tome. Ali one nisu bile dovoljne. Tako da su Britanci "uvjerali" Indiju da proizvodi opijum i da ga šalje u Kinu. Kinesko tržište za opijum bilo je prisilno otvoreno vojno-mornaričkom akcijom (tako-zvani opijumski ratovi). Kina je opijum morala platiti srebrom koje je, prije nego u Britaniju da plati za tkanine, prvo išlo u Indiju. Rosa Luxemburg je ovo sažeto objasnila u svojoj knjizi o britanskom imperijalizmu, *Akumulacija kapitala*⁵. U ovom slučaju, prostorno rješenje za problem viška proizvodnih kapaciteta u britanskoj tekstilnoj industriji oslanjalo se na uništenju indijske odjevne industrije, preobrazbi indijskog tržišta u zatočeno izvozno tržište za britanski proizvod i potom na stvaranju drugih oblika proizvodnje i robne razmjene poput trgovine opijumom koja je donijela dovoljno srebra da se plate tkanine.

Ali ovo prostorno rješenje je također zahtijevalo nešto drugo. A to "nešto drugo" povlači za sobom proizvodnju adekvatne fizičke infrastrukture. Marx je, opet, imao vrlo zanimljivih stvari za reći po pitanju Indije u ovom smislu. Jedan od načina na koje je indijsko tržište moglo biti ujedinjeno i učinjeno pristupačnijim stranoj dominaciji bilo je putem ulaganja u transport i komunikacije. Britanija je izgradila željeznicu u Indiji. Ako odete u Indiju ovih dana, vidjet ćete detaljno razrađenu viktorijansku željezničku stanicu u centru Mumbaija, koja je bila znak britanskih kolonijalnih aktivnosti. Tako je, ponovo, izvoz viška proizvodnih kapaciteta na neki drugi dio svijeta zahtijevao izgradnju infrastrukture, a to je tražilo da ovaj drugi dio svijeta ima sredstva da plati za njih. Strani kapital je mogao posuditi novac radi izgradnje infrastrukture koja će pružiti stopu povrata stranom kapitalu kroz njihovo

⁵ Knjiga Rose Luxemburg o kojoj je ovdje riječ prevedena je na našem govornom području u izdanju: Luxemburg, R. (1956): *Akumulacija kapitala*. Beograd: KULTURA.

korištenje.

Ako bi infrastruktura poboljšala produktivnost u Indiji ili sposobnost Indije da proizvodi i prodaje kroz tržišta, svi bi se mogli okoristiti. Ovdje vidimo oblik prostornog rješenja na djelu. Iskorištavanje Indije kao izvor sirovina izvlačenja novčanog bogatstva i kao tržišta bilo je temeljno za Britaniju da se nosi sa svojom tendencijom da proizvodi viškove kapitala.

Ali, postojao je i drugi oblik prostornog rješenja putem izvoza kapitala koji je najjasnije predstavljen od strane Sjedinjenih Država. Višak britanskog kapitala došao je u Sjedinjene Države zato što je otvorena teritorija za razvoj kao rezultat genocida nad autohtonim stanovništvom. Ali u Sjedinjenim Državama, višak nije korišten samo da bi se napravilo tržište. Nešto od toga je upotrijebljeno za to, ali je također bilo korišteno od strane američkih poduzetnika da se napravi alternativni centar akumulacije kapitala. Umjesto da je iskorišten za zadovoljenje konzumerizma, višak je radije iskorišten za ulaganje u proizvodne aktivnosti. Britanski kapital je igrao važnu ulogu u obezbjeđivanju sredstava ne samo za stvaranje alternativnog tržišta, nego i za stvaranje potpuno novog sjedišta akumulacije unutar Sjedinjenih Država. Kako je to započelo u Sjedinjenim Državama, potreba za strojevima i drugim sredstvima za proizvodnju je porasla u Sjedinjenim Državama, ali i u Britaniji i Evropi. I to je nametalo puno potražnje u globalnom tržištu, i nešto od tog će biti zadovoljeno ekspanzijom britanske proizvodnje za američko tržište. Ali ovaj proces je služio da se stvori teritorijalni suparnik u polju kapitalističke robne proizvodnje. Sjedinjene Države, u jednom trenutku, razvile su svoj oblik akumulacije kapitala koje je bilo osuđeno na takmičenje sa britanskom i evropskom proizvodnjom. Sjedinjene Države natječu se sa Britanijom i kroz natjecanje konačno pobjeđuju Britaniju u borbi za hegemoniku poziciju u globalnom kapitalizmu. Tako, u nekom smislu, Britanija je odigrala ključnu ulogu u finansiranju aktera vlastite propasti. Ovo je također oblik prostornog rješenja.

Ali prostorno rješenje igra vrlo važnu ulogu u vezi sa formiranjem kriza zato što zahtijeva dugoročno izmještanje, vremensko kao i prostorno. Pogledajmo slučaj ulaganja u željeznice u Sjedinjenim Državama. Ovaj oblik ulaganja je dugoročan. Nije da ćete dobiti stopu povrata unutar šest mjeseci. Ako će biti stope povrata, bit će u dalekom vremenu u budućnosti i zato što će produktivnost američke ekonomije rasti. Ali ovo će biti period od 10, 15 ili 20 godina, što je zaista dugoročno ulaganje. I dugoročno ulaganje podrazumijeva obraćanje nekom obliku kreditnog sistema koji vam omogućava da mobilizirate novčanu moć kroz dugotrajan vremenski razmak. Ovo zahtijeva upotrebu onoga što je Marx zvao “fiktivnim kapitalom” (prenosivo i tržišno privlačno novčano potraživanje na nešto što još uvijek ne postoji) da bi se eventualno izgradile nove infrastrukture. Te infrastrukture tada postaju osnova za alternativni oblik akumulacije i alternativnu dinamiku u kruženju kapitala. Takvi sistemi imaju zanimljivu povijest. Prostorna rješenja ove vrste na djelu su uvećanom brzinom u svjetskoj ekonomiji od 1945, ali posebno nakon 1970. Viškovi kapitala iz Sjedinjenih Država i drugih dijelova svijeta iskorišteni su za stvaranje alternativnih proizvodnih sistema u drugim otvorenim mjestima. Alternativni proizvodni sistemi nisu bili primarno vezani za kreiranje novih tržišta.

Tvrdio sam (i ovo je kontroverzno) da je, što se tiče Britanije iz devetnaestog stoljeća, indijski smjeli poduhvat za Britaniju manje profitabilan nego američki smjeli poduhvat, zato što je kolonijalna moć u Indiji potiskivala inherentni dinamizam kapitalizma (“animalne duhove” poduzetnika) u korist stvaranja pasivnog potrošačkog tržišta. Britanci su namjeravali spriječiti razvoj suparničkog kapitalističkog sistema u Indiji. Htjeli su držati Indiju u svom posjedu kao tržište. Ovo zadržava dinamizam kapitala i, u konačnici, zaustavlja rast i kontinuirano širenje tržišta. Indijsko rješenje postaje sve manje i manje profitabilno na duže staze za britansko poduzetništvo. U slučaju Sjedinjenih Država, Britanija nije upravljala okolnostima, nije mogla kontrolirati dinamizam koji bi, u jednu ruku, kontinuirano širio prostorno rješenje dostupno kroz

razvoj američkog tržišta dok bi istovremeno vodio Sjedinjene Države da konačno nadmaše Britaniju u geopolitičkoj borbi za hegemoniju.

Nakon 1945. godine, postojao je stvarni problem za svjetsku ekonomiju – strah od povratka uvjeta depresije 1930-ih, ali ovaj put sa velikim rastom proizvodnih kapaciteta povezanih sa ratnom ekonomijom i brojnom vojnom osoblja koji se vraćao kući. Tada su kreatori američke politike zapravo shvatili nešto važno. Dekolonizacija će koristiti Sjedinjenim Državama. Kolonijalni posjedi trebaju se otrgnuti od britanske ili francuske ili nizozemske kontrole. Ne bi se trebali držati kao zatočena tržišta od strane imperijalnih sila. Sjedinjene Države nisu imale mnogo zatočenih tržišta i tako su, u svom vlastitom interesu, zahtijevale i komandirale da se sva ta tržišta otvore. Sjedinjene Države su shvatile da bi mogle kolonizirati ta tržišta podjednako kao i Britanija i Francuska, ali kroz svjetski sistem slobodne trgovine.

Dekoloniziranje i otvaranje svijeta alternativnim strukturama razvoja pomoglo bi apsorpciji viška američkog kapitala. U tome se ogledala genijalnost Marshallovog plana. Ali, Marshallov plan nije bio samo oko korištenja Evrope kao prikladnog stjecišta za višak američke robe. Također se radilo o obnovi kapitala i lokacija akumulacije kapitala širom svijeta kako bi se svjetsko tržište dramatično proširilo. Mjera u kojoj se višak kapitala prebacivao u Japan i Evropu dovela je do revitalizacije i oživljavanja japanske i evropske ekonomije. Period od 1945. sve do 1970. imao je jedan zapanjujući rast u svjetskoj ekonomiji i mnogo toga je ovisilo o stvaranju alternativnih središta rasta i akumulacije kapitala u Japanu i Zapadnoj Evropi. Do 1980-ih, ta alternativna područja akumulacije počinjala su da nadmašuju Sjedinjene Države na svjetskoj sceni. Tako su se Sjedinjene Države iznenada našle u situaciji u kojoj su pomogle stvaranju vlastitih suparnika. Ako bih govorio o ovome gledajući nazad u 1980-e, govorio bih o Japanu i Zapadnoj Njemačkoj kao o onima koji su hegemoni u smislu globalnog kapitalizma. Oni su bili ti koji su pobjeđivali u utrci. Sjedinjene Države su to ohrabrivale zato što je koristilo Sjedinjenim Državama da to ohrabruju, posebno u kontekstu hladnog rata sa Sovjetima

i mogućnostima komunističke alternative poput one koja se pojavljivala u Kini. Onda su se Sjedinjene Države suočile sa problemom kako se nositi sa eksplozivnim rastom Zapadne Njemačke i Japana. Američki odgovor bio je u stvaranju na pravilima utemeljenog svjetskog poretka gdje se svi možemo natjecati i gdje se svi možemo okoristiti od otvorene trgovine jednih sa drugima. Sjedinjene Države su vidjele rješenje u globalizaciji i slobodnoj trgovini u otvorenim tržištima. Također su bili uvjereni da mogu pobijediti unutar ovog na pravilima utemeljenog sistema (dijelom zato što je bio stvoren u korist američkog kapitala).

Ovo je bio neoliberalni poredak slobodne trgovine, systemske redukcije carinskih barijera. Stvaranje globalnog finansijskog sistema koji je omogućavao lako kretanje i kapitala i roba iz jednog dijela svijeta u drugi. Stvaranje novih tehnologija transporta i komunikacije su u velikoj mjeri pomogli. Puno toga je uloženo u ovo. Ali jedna od posljedica je bio razvoj višestrukih alternativnih središta akumulacije kapitala. Japan, naprimjer, snažno se razvio tokom 1960-ih samo da bi se našao sa velikom količinom viška kapitala na kraju 1970-ih. I šta će uraditi s tim? Japanci su istraživali prostorna rješenja kroz izvoz kapitala. Također su počeli da "koloniziraju" američko potrošačko tržište. Uslijedila je japanska "invazija" na američku ekonomiju. Kupili su Rockefeller centar. Onda su ušli u Hollywood kupujući Columbia Pictures. Višak kapitala dolazi iz Japana natrag u Sjedinjene Države. Ali se također širi ostatkom svijeta, čak zadobiva i mini imperijalističko držanje u mnogim tek nadolazećim tržištima, kao što je Latinška Amerika. Nedugo poslije toga, slične sekvence primjećujemo širom ostatka Azije. Južna Koreja se razvija, ispočetka ne kao ekonomija slobodnog tržišta, već pod vojnom diktaturom. Ali Sjedinjene Države ohrabruju razvoj Južne Koreje iz jednog jednostavnog geopolitičkog razloga: obuzdavanje komunizma. Sovjetski Savez i Kina su predstavljali prijetnju. U svrhu obuzdavanja komunističke ekspanzije, trebala vam je prosperitetna kapitalistička, tj. prokapitalistička Južna Koreja. Sjedinjene Države su podržale razvoj korejske ekonomije i olakšale prijenos tehnologije i ponudile povoljan pristup američkim tržištima. Ali do kraja 1970-ih, Južna

Koreja je generirala višak kapitala sa svojim nevjerovatnim proizvodnim aparatom. Šta onda čini? Traži prostorno rješenje. Uspostavlja proizvodnju automobila u Sjedinjenim Državama i preuzima neke američke firme elektronike dok kolonizira američko tržište i organizira kolonizaciju u drugim rastućim tržištima. Višak kapitala izbija iz Južne Koreje već krajem 1970-ih. Iznenada, podugovorne firme koje vode Korejci pojavljuju se u Centralnoj Americi i Africi. Radne i prakse u vezi s ljudskim pravima Korejaca dosta su brutalne.

Ali prije nego što znate, ista se sekvenca dešava i na Tajvanu. Sjedinjene Države podržavaju Tajvan jer žele prosperitetni ekonomski razvoj Tajvana kako bi bili sigurni da će on ostati u američkoj orbiti umjesto da će biti apsorbiran nazad u komunističku Kinu. Dakle, tajvanska industrija postaje jako važna. Oko 1982. godine pojavio se problem viška kapitala i iznenada se pojavljuje strujanje izvoza kapitala iz Tajvana. Kuda odlazi? Odlazi širom svijeta, ali mnogo toga ide u Kinu koja se tek otvorila za kapitalistički razvoj. Ovo je bio trenutak kad je Foxconn, koji je bio jedan od najvećih konglomerata na svijetu, počeo da se smješta u Kinu. Južnokorejski proizvođači su se također premjestili u Kinu, kao što su to učinili i Japanci. Ali se i Tajvan masivno premještao. Dakle, svi su oni počeli premještati proizvodnju u Kinu. Kineski razvoj je, prema tome, bio uveliko utemeljen na kapitalu Tajvana, Japana, Južne Koreje i naravno, Hong Konga nakon 1978. Hong Kong je bio vrlo zanimljiv slučaj. Prije otvaranja Kine, tekstilna i odjevna industrija Hong Konga je već porazila i nadmašila britansku tekstilnu industriju koja se već bila deindustrijalizirala. Mančesterske tekstilne i odjevne fabrike nisu se mogle natjecati sa tekstilnim proizvodima iz Hong Konga. Kapital Hong Konga se želio proširiti, ali mu je falilo radne snage, resursa i tržišta unutar svoje teritorije. Onda se Kina iznenada otvorila, a potom i Shenzhen. Kapital iz Hong Konga je odletio u Kinu da iskoristi prednost masovne jeftine radne snage. Kineska industrijalizacija 1970-ih i 1980-ih je bila rezultat svih ovih uvoza kapitala koji su dolazili iz Hong Konga, Tajvana, Južne Koreje i Japana.

Rezultat toga bilo je stvaranje nevjerovatno produktivne ekonomije unutar Kine. I šta je ta ekonomija činila? Počela je pobjeđivati svoju konkurenciju. Šta se desilo Japanu? Japanska ekonomija je bila u recesiji od 1990-ih godina. Tajvan je imao teškoće čak i sa Foxconnom, koji je tajvanska firma i koji zapošljava milion i po ljudi u Kini. Ali sada Foxconn ima proizvodne kapacitete u Latinskoj Americi i u Africi. Čak ide i u Wisconsin. Ovdje je prostorno rješenje na djelu. Kapital se neprestano kreće sa jednog mjesta na drugo.

Sad je red na Kini da se suoči sa problemom šta da radi sa viškom kapitala. Možda je to slučajnost, a možda i nije, ali 2008. godine sve u Kini izgleda da je promijenilo pravac. Bila je to godina velike krize svjetskog kapitalizma. Glavno kinesko potrošačko tržište u Sjedinjenim Državama je palo i izvozi u Sjedinjene Države su dramatično pali. Ali 2008. godine, po prvi put, kineski izvoz kapitala u inostranstvo nadmašilo je direktne strane investicije u Kini. Poslije toga, izvozi kapitala su porasli daleko više od uvoza. Kina postaje agresivni neto izvoznik kapitala. Većina izvoza je u obliku komercijalnih kredita, manji dio je direktnih ulaganja u proizvodnju. Kina snadbjeva komercijalnim kreditima Istočnu Afriku radi apsorpcije viška kineskog proizvoda (naprimjer čelične šine). Karta kineskog izvoza kapitala 2000. godine u suštini je bila prazna. Ali već 2015. godine kineski višak kapitala je posvuda. Čitav svijet je uhvaćen u kineskoj potrazi za prostornim rješenjem viška kineskog kapitala. Kinezi su počeli ovo orkestrirati oko nečega što se zove "Inicijativa pojas i put", što je zapravo plan geopolitičke ekspanzije u kojem će se višak kapitala iz Kine alocirati radi ponovne izgradnje transportne i komunikacijske povezanosti sa euroazijskim kontinentom, ograncima u Africi i u Latinskom Amerikom. Geopolitičke strategije ove vrste imaju dugotrajan povijest.

Halford Mackinder je bio profesor geografije na Univerzitetu u Oxfordu, gdje sam ja predavao sedam godina (1987–1993) obnašajući poziciju profesora geografije "Halford Mackinder". Halford Mackinder je bio reakcionarni desno orijentirani imperijalista koji je pisao u prvoj polovici

dvadesetog stoljeća. Također, bio je geopolitički mislilac koji je smislio sljedeću formulaciju. On je tvrdio da ko god kontrolira samo središte Centralne Evrope, taj kontrolira euroazijski svjetski otok, a ko god kontrolira vjetski otok, kontroliše svijet. Kinezi su razmišljali o svojoj geopolitičkoj poziciji najmanje deset stoljeća. Čitali su Mackindera. Sjedinjene Države također imaju svoju distinktivnu geopolitičku teoriju i povijest, ali američka muza je bio Alfred Thayer Mahan koji je pisao o ulozi morske moći u povijesti tokom 1890-ih. Mackinder je naglašavao kopnenu moć, a Mahan morsku. Halford Mackinder je bio najuticajniji tokom 1920-ih godina, ali je nastavio pisati sve do Drugog svjetskog rata. Tokom 1920-ih i 1930-ih tamo je nastala cijela škola njemačke geopolitičke misli: *geopolitik*. Tvrdili su da su države nalik živim organizmima. Kao takve, trebaju se hraniti slobodno na bazi adekvatnog pristupa resursima (poput nafte) i raditi na definiranju svog životnog prostora. Teorija *Lebensraum*, povezana sa njemačkim geopolitičarem Haushoferom, bila je apsolutno krucijalna za njemačku ideologiju po pitanju puta ka svjetskoj dominaciji. Nacistička ekspanzija u Istočnu Evropu (i naftna polja Rumunije) 1930-ih naglašava potrebu njemačke države za pribavljanje životnog prostora i kontrole svjetskog ostrva. U središtu borbe za svjetsku dominaciju je bila borba oko samog središta Centralne Evrope, kao što je Mackinder definirao. Kontrola samog središta stvara put ka svjetskoj dominaciji. Otuda invazija na Čehoslovačku, a nakon toga i na Poljsku.

Ono čemu sada svjedočimo kroz kineski projekt "Pojas i put" je širenje kineskog geopolitičkog uticaja u Centralnu Aziju. Prostorno rješenje kineskog viška kapitala biva pretvoren u geopolitički projekt u kojem Centralna Azija biva apsorbirana u kinesku sferu uticaja pomoću infrastrukturnih ulaganja. Zanimljivo je da Sjedinjene Države organiziraju većinu svoje svjetske moći putem morske moći i tu nastaje ozbiljan sukob između Kine i Sjedinjenih Država u Južnokineskom moru, ali Kina naglašava kopnenu moć u Centralnoj Aziji gdje je Sjedinjenim Državama teško nametnuti mnogo geopolitičkog uticaja. Kina je počela nameitati skoro potpunu kontrolu nad onim što se dešava u Centralnoj Aziji,

a Sjedinjene Države nisu u poziciji da izazovu kineski uticaj. Ali kineski projekt "Pojas i put" je mnogo veći od ovoga. Igra veliku ulogu u Africi koja je u samo nekoliko godina nakon 2008. godine postala duboko zadužena kineskim zajmovima radi izgradnje infrastrukture (poput željeznica kroz Istočnu Afriku). Kapitalistička ekspanzija u Africi postaje izražena (naprimjer u Etiopiji i Sudanu). Najveći dio kineskog ulaganja u Afriku (i Latinsku Ameriku) prije uzima oblik komercijalnih zajmova nego direktnih investicija (iako ima i toga i vezano je za mineralne resurse kao što je bakar u Zambiji). Kinezi koriste klasičnu taktiku posuđivanja novca zemljama radi kupovine viška kineskog proizvoda (čelik, transportna oprema i cement) na isti način na koji je Britanija radi svog interesa podržala razvoj Argentine u devetnaestom stoljeću.

Tu je također geopolitički ugao gledanja. Mislim da Mackinder nije bio u pravu, ali Kinezi možda misle da ipak jeste i da je kontrola nad Centralnom Azijom važan geopolitički projekt sam po sebi. Ovo bi objasnilo njihov brutalni pristup muslimanima Ujgurima u zapadnoj Kini. Ako na ovaj način misle, onda će koristiti svoj višak cementa i proizvodnje čelika da naprave željeznice tačno kroz Centralnu Aziju i u konačnici do Evrope. Prvi vozovi već saobraćaju iz Kine za London. Put traje od dvije do tri sedmice ili slično, umjesto šest sedmica ili više kao što bi bilo da saobraća morem. Kinezi su shvatili da će biti u mogućnosti da radikalno smanje vrijeme potrebno da se dođe iz Kine u Evropu imajući mrežu brzih vozova kroz Centralnu Aziju. To je zapravo šta oni grade. Zapadni finasijski komentatori često predstavljaju ovo kao ekonomski protraćenu investiciju. Ne može biti profitabilno. Vjerovatno neće biti profitabilno kratkoročno, ali dugoročno će zapravo geopolitički rekonfigurirati način na koji je cijeli svijet strukturiran. Kineski projekt je skoro u potpunosti geopolitički, a tek sekundarno ekonomski. Dakle, nije slučajno da Kinezi, koji mnogo godina nisu izazivali Sjedinjene Države bilo gdje, izazivaju američku moć u Južnokineskom moru. Ali imaju i teren, Centralnu Aziju gdje ne izazivaju nikoga. Rusija ne izaziva kineski projekt. Uistinu, rusko-kinesko savezništvo čini se da jača iz godine u godinu.

Sjedinjene Države nemaju kapacitet da išta učine u Centralnoj Aziji. I to je zanimljivo. Kad sam bio u Kini bio sam savjetovan nekoliko puta da ne govorim ništa negativno o Rusiji jer je tu otvorena podudarnost interesa u Centralnoj Aziji i šire. Obje države podržavaju Venecuelu u situaciji ponavljajućih američkih pokušaja da zbace Madurovu vladu direktnim pučem, sankcijama ili podsticanjem unutrašnjih nemira. Počet ćete uviđati pojavu pritajene geopolitičke podjele širom svijeta koja će sada postati otvoreno natjecanje. Ali primjetite kako se projekt “Pojas i put” također poklapa sa problemom pronalaženja prostornog rješenja za raspolaganje viškom kapitala i viškom proizvodnih kapaciteta.

Kapital je zauvijek vezan za 3% složene stope rasta, što znači složenu stopu reorganizacije globalne geografije i akumulacije kapitala. Ono što počinjemo uviđati jeste to da su ta ponavljajuća prostorna rješenja od Sjedinjenih Država do Japana, iz Japana prema Kini, iz Kine prema Centralnoj Aziji i Africi – ovo je geopolitička manifestacija logike složenog rasta kapitala. Geografski, moramo biti jako oprezni. Ovo je nešto što je prouzrukovalo dva svjetska rata u prethodnom stoljeću. Geopolitička suparništva su bila prisutna oba puta. Ne tvrdim da će izbiti svjetski rat ili nešto slično tome. Jednostavno govorim da uloga geopolitičkih suparništva i teorija treba biti vrlo pažljivo analizirana. Uzimajući u obzir trenutne napetosti, posebno na Bliskom Istoku, bilo bi naivno ignorirati ih. Kada se potraga za prostornim rješenjima za prekomjernu akumulaciju kapitala spoji sa geopolitičkim suparništva kao što se desilo 1930-ih, onda je vrijeme povući se i pobrinuti se da se ne strmoglati u novi vrtlog svjetskih ratova. Geopolitika prostornog rješenja treba biti u fokusu ozbiljnog istraživanja.